

Juhan Liivi luule suhted kirjandusliku traditsiooniga

Varane looming

TANAR KIRS

Juhan Liivi (1864–1913) elu ja loomingu peamine tõlgendus, mis on jäänud eesti kultuuris püsima, tekkis ajal, mil Eestist oli saanud esmakordselt iseseisev vabariik. Liivi luulet tunnetati mõtteruumina, kus sõnastati prohvetlikult oma riigi sünd („ükskord on Eesti riik”). Liivi värsside poole vaadati ka kultuurikatkestuse ajal ja teda hinnati nii natsionaalsotsialistliku kui ka kommunistliku ideoloogia surves. Temast kõneles kommunismiusku poetess Peterburis Lenini-nimelises raamatukogus ja küüditamise ohver, noor naine Siberis (vt Vaarandi 1948: 15–16; Veemees 1949). Luuletaja looming jäi pühaks Nõukogude Eestis ja väliseesti kogukonnas. Taasiseseisvumisjärgses ühiskonnas on tõlgendus edasi kasvanud nagu Mikk Mikiveri kingitud õunaed luuletaja kodutalus, praeguses Liivi muuseumis.

Liivi käsikirjad on suures osas koondatud Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisse Arhiivi (EKM EKLA, f 163). Kogu sisaldab 59 nimetust, kokku üle 1000 lehekülje proosatekste, isiklikke kirju, kommenteerivaid kirjutisi, kõige enam aga luuletusi. Üksikuid Liivi tekste on teistes arhiivides (näiteks Rahvusarhiivis) ning temaga seonduvat leidub erakätes. Pole sugugi võimatu, et kusagil, ka väljaspool Eestit, on Liivi käsikirju, mille olemasolust ei teata. Näiteks Hella Wuolijoki (2000: 275) on väitnud, et Liiv kirjutas talle ja ta õele Salme Anettele palju luuletusi ja kirju, mida loodeti kunagi hiljem korrastada – ei ole aga teada, kas need tekstid kuskil leiduvad (vt Rummo 2001: 1113). Liivi luuletuste kõige olulisemad väljaandjad on olnud Noor-Eesti ja Friedebert Tuglas, Aarne Vinkel ning Jüri Talvet. Pea kõik Liivi luule raamatuväljaanded (v.a „Juhan Liivi kirjatööde kogu”, 1904 ja „Eesti luule antoloogia”, 1955) lähtuvad mõnest Noor-Eesti ja Tuglase, Vinkli või Talveti koostatud tekstikriitilisest raamatust (s.o Liiv 1909, 1910, 1919, 1926, 1954, 1956, 1989, 2010, 2013). Siiani pole kujunenud ühtset nägemust isegi kõige silmapaistvamate luuletuste trükiversioonist. Tuglas kärpis ja stiliseeris mitmeid Liivi tekste omavoliliselt; Vinkel lähtus käsikirjadest ja proovis avaldada luuletusi võimalikult algupärasel kujul; Talvet on üritanud leida tasakaalu Tuglase ja Vinkli meetodi vahel. Kuigi Vinkel ja Talvet on üldjuhul hoidunud sellisest kärpimistööst, mida tegi Tuglas (nt „Vormidesse!”, „Tume vaikus karjametsas”), on ka nende avaldatu vahel nii suuremaid, redaktsioonilisi lahknevusi (vrd „Ta lendab mesipuu poole”, „Üks suvepäev”, „Üle vee”) kui ka väikseid keelelisi erinevusi (vrd „Tule, öö pimedus!”, „Muusika”, „Lehed lang’sid”, „Punane õunapuuõis”). Liivi luulet on tõlgitud raamatu mahus vene, esperanto ja soome keelde ning tänu Talvetile inglise, hispaania, itaalia ja saksa keelde.

Liivi luule põhilised väljaandjad on ühtlasi tema luule kõige olulisemad mõtestajad, kellelt on ilmunud mahukaid uurimusi (vt Tuglas 1914, 1927; Vinkel 1954, 1964a;

Talvet 2012) ja artikleid (vt Tuglas 1933; Vinkel 1953, 1993; Talvet 2013a). Primaarsete, Liivi kaanonit kujundanud tõlgenduste kõrval kirjutasid arvestatavaid käsitlusi teisedki (vt Luiga 1914; Kalamees 1923; Kampmann 1923; Ugart 1926, 1927). Eriti oluliseks said väiksemad käsitlused nõukogude ajal – nii Kodu-Eestis (Alekörs 1960; Mihkelson 1979; Runnel 1984) kui ka Välis-Eestis loodud tõlgendused (vt Pettai 1955; Terras 1965; Grünthal 1967; Salu 1974, 1980; Reets 1981; Ivask 1984). Asjalikke tähelepanekuid on ilmunud ka uuemal ajal (vt Olesk 1988, 1989; Muru 1991; Krull 1996; Luks 2014; Pilv 2016; Hennoste 2016; Velsker 2017; Hellerma 2025). Lisaks on Liivi tõlgendatud eri kunstiliikide teostes, millest osa on saanud üsna tuntuks (nt Suits 1902; Triik 1909; Rummo 1966: 21–22; Helbemäe 1977; Mihkelson 1987: 32; Sarapik 1989; Uusberg 2008; Kangur 2017: 13; Rohlin 2022).

Liivi-tõlgenduse keskmes näib seisvat kaks omavahel seotud rõhuasetust. Kõigepealt on valdav arusaam, et Liiv on eesti luule esimene oluline uuendaja (vt Tuglas 1914: 78; Kaplinski 1997 [1975]: 20). Tema luules on alati tajutud sisulist ja vormilist uudsust, millega ta eristub eelnenud eesti kirjandustraditsioonist. Nooreestlased nägid Kristian Jaak Petersoni kõrval just Liivi euroopaliku luuletajana Eestis ning tema luule asetati pärast rahvuslikku ärkamist ja eestlasteks saamist kultuuriprogrammi „Olgem eestlased, aga saagem ka euoplasteks!” (Suits 1905: 17) etteotsa. Liivi uut moodi kirjutamisviisi on eri aegu mõistatud erinevas esteetilises raamistikus, peamiselt sümbolismi, realismi või imažismi valguses. Teine tõlgenduse keskne tõdemus on, et Liiv on täielikult algupärane. Tuglase (1927: 321) sõnul ei saa Liivi lüürika arengut „seletada mingi välis- ega kodumaise mõjuga. See oli ta ise ja ainult ise”, ja seda arusaama on toetanud Tuglasele vastu väitvad käsitlusedki (vt Talvet 2012: 85). Liivi algupärasuse mõtestamise lähtepunkt on seejuures erinenud. Tuglase järgi pääses Liivi eriline temperament mõjule alles siis, kui ta taandus sotsiaalsest ja kirjanduslikust ümbrusest, nii et kirjanduse üldine meelelaad ja välismõjud tema juures enam mingit rolli ei mänginud ning luuletaja pidi vaimuhaiguse tõttu üldse kaugenema senistest mõtteharjumustest (vt Tuglas 1914: 52, 1927: 279–280). Talvet (2013b: 427) seevastu oletab: „Vahest oli hoopis nii, et elas üks ehtsalt tundlik ja tark luuletaja keskpärasel, välismaiseid moode pimesi matkivas hulgas [---]”, ning tõstab luuletaja originaalsuse kujunemisel nn passiivse algupärasuse asemel esile teadlikku kunsttunnetust. Algupärasuses seisnebki Liivi kui luuleuuendaja tähendus. Arvatakse, et oma kirjutamisviisiga ei juhtinud ta eesti luulet üksnes teisele, vaid justnagu oma päris teele: Liivi hakati pidama selleks pöördepunktiks või vähemalt selle punkti osaks, millest alates eesti luule vabanes saksa-keelse kirjanduskultuuri dikteerivast jõust ja seadis sisse oma käigu. „Nii sai Liivist eesti luule tõeline uuendaja, sest enne teda olid kõik kas ühel või teisel viisil toetunud varasemale, midagi matkinud või proovinud kommenteerida. Liivi puhul on kõik esmakordne ja enneolematu, autonoomne ja autentne [---].” (Hasselblatt 2016: 288)

Selline rõhuasetus on aga Liivi-tõlgenduses hajutanud ta luule ümbert laiema kirjandusliku konteksti. Liivi luulet on kontekstualiseeritud pigem üldiselt, tüpoloogiliste joonte alusel. Juba Noor-Eesti üks mõte oli näidata, et Liiv on samal teel Euroopa uue kirjandusega. Nii on Tuglas (1914: 59) võrrelnud Liivi luulet Charles Baudelaire'i omaga. Kuid tal ei jätkunud sellesse võrdluse usku ja ta kustutas selle

hilisemast monograafiast (vt Tuglas 1927: 286). Liivi loomingu selgemaid sarnasusi maailmakirjandusega on leidnud Talvet (2012: 30–31, 46, 78), kes kõrvutab Liivi loodud maailma ennekõike Miguel de Unamuno, Michel de Montaigne'i ja Walt Whitmani teostega. Ebakindlam on aga olnud Liivi loomingu n-ö geneetiline kontekstualiseerimine, ta luule suhestamine oma aja kirjandusliku traditsiooniga. Liivi kirjanduslikest eeskujudest on ülevaate teinud juba Tuglas (vt 1927: 314–321). Ideoloogilisest kohustusest koormatud lühivaatluse Liivi suhetest vene kirjandusega leiab Vinklilt (1951), kes on kommenteerinud muidki Liivi kirjanduslikke suhteid (vt Vinkel 1964a: 39–41, 57–58). Mõnda mõjuliini on täpsustanud Talvet (2012: 34–35), üksikotususi Liivi eeskujudele võib leida mujaltki (Urgart 1926; Alekõrs 1960; Salu 1961; Terras 1965; Kaalep 1987; Lukas 2024). Ent nägemus Liivist kui kirjandustraditsioonivälisest autorist on olnud väga tugev: on tunnistatud, et Liivil võisid olla nooruses üksikud eeskujud, ent ei ole peetud oluliseks nende rolli tema luule kujunemisel. Artikli eesmärk on käsitleda seniseid hajusaid tähelepanekuid Liivi eeskujudest, neid seostada ja laiendada ning selle põhjal üldistada, kuidas on kirjanduslik traditsioon mõjutanud Liivi luule kujunemist, oma kirjutamisviisi otsingut.

Kui Tuglas (1927: 278) oli veendunud, et Liivile iseloomulikku kirjutamisviisi esindab ainult tema hiline looming, sest varane luule järgib isikupäratu stiiliga üldist luulemalli, siis Vinkel (1989: 374) ja Talvet (2012: 45) on näidanud, et oma kirjutamisviisi leidis Liiv siiski juba üsna vara. Sellest lähtudes on siinse uurimuse fookuses Liivi varane luule. Liivi loometee murdepunktiks on peetud tema vaimse kokkuvarisemise aastaid 1893–1894. Täpsemalt võiks Liivi elu- ja loomeloo emotsionaalseks pöördemomendiks olla 1894. aasta suvi, kui ta läks parandamatuks vaimuhaigeks tunnistatuna tagasi ema-isa juurde elama. Aastatega 1894–1895 on dateeritud vaid mõni üksik käsikiri, nii on see aeg käsitletav üleminekuajana. Liivi varase loominguga võiks piiritleda aastatega 1882–1894 ja hilise aastatega 1895–1913. Kui Liivi proosapalas „Ilus suvepäev oli” (ilmunud 1909) öeldakse, et „aastapikkuste vaikivate päevade järel luuletasin ma jälle esimese laulu” (Liiv 1996a: 257), siis ilmselt ongi sellega mõeldud sedasama 1890-ndate keskpaiga pausi ja hilise luule algust. Avan Liivi varase luule suhteid kirjandusliku traditsiooniga tema loominguloo põhjal. Liivi varase luule võiks loomingulooliselt jagada kaheks: 1) luuletajana esile astumine, mis on seotud ennekõike Väike-Maarja kirjandusliku õhustikuga aastail 1882–1889; 2) oma kirjutamisviisi otsingud Tartus aastatel 1890–1894. Vaatlen eraldi mõlemat perioodi, käsitlen Liivi kui luuletaja suhet eesti kirjandustraditsiooniga ja eritlen maailmaluule mõju tema luule kujunemisele.

Luuletajana esile astumine: 1882–1889

Noor Juhan Liiv ei näinud oma silmaga rahvusliku liikumise suurkujusid, kuid ta vanem vend Jakob rääkis neist erilise vaimustusega, iseäranis Friedrich Reinhold Kreutzwaldist ja Taavet (David Otto) Wirkhausist (vt Liiv 1936: 56–57). Jakobi eestvedamisel hakati kodutalus Ojal tellima Carl Robert Jakobsoni ajalehte Sakala. Juhan Liiv hakkas eesti ühiskondlik-kultuurilises arutelus osalema oma perekonna

väärtuste mõjul ning Jakobsoni eest seistes jõudis ta sõna esimest korda trükki (vt Liiv 1881) ja pälvis isegi suure eeskuju tähelepanu (vt Jakobson 1881: 1). Liivi usk Jakobsoni oli vankumatu, mida kajastab tema hilinegi looming (nt proosalaast „Mina austan Jakobsoni” ja luuletus esivärsiga „Tuhat lainet on meid, vennas, lahutand”). Koduste eeskujul hakkas noor Liiv varakult ilmutama kunstilisi püüdeid. Ta harjutas viiulit venna Eliase juures, kes koolmeistri ameti kõrval juhatas kohalikku koori. Pärast seda, kui muusikukuks saamise unistus kustus, hakkas Juhan 1882. aastal venna Jakobi eeskujul Lääne-Virumaal kirjandusega tegelema.

Jakob Liivist sai XIX sajandi lõpus üks produktiivsemaid eesti luuletajaid, kes avaldas neli luulekogu ja kaks lugulauluraamatut. Eesti kirjandusloos on ta esile tõstetud ajastu ühe vormikindlama luuletajana ja selle tähisena on osutatud eeskätt tema sonettidele. Jakob Liiv on esimene luuletaja, kes pühendus soneti arendamisele eesti keeles (Lotman 2019: 77). Tema ümber koondusid ühiskondlikult ärksad inimesed ja kirjandushuvilised, nagu taluperemees Moorits Mihkelson, kingsepast ervuäelane ja luuletaja Peeter Jakobson, koolmeistrid Mihkel Kampmann ja Juhan Elken, ajakirjanik ja publitsist Otto Münther, luuletajast-tõlkijast koolmeister Jakob Tamm ning samuti Alatskivi kandist pärit kirglik piljardimängija, koolmeister ja ajakirjanik Kaarel Krimm. Neist kujunes kirjanduslik ringkond, mida tuntakse Väike-Maarja parnassina. Selle seltskonnaga suhtles ka Juhan Liiv. Vendade Liivide kirjandusse tuleku aegu tegutses sealkandis Juhan Kunder, kellega Jakob Liiv otsis kontakti jalutuskäikudel Rakvere Vallimäel ja tammikus (vt Liiv 1936: 110), ning Kunder julgustaski teda kirjutama. Kunderi toimetatud Meelejahutajas avaldasid noored oma luuletusi. Nähtavasti oli tal nooremate peale oma mõju, mille sentimentaalse märgina võib näha seda, et Juhan Liiv on valinud hiljem kallima Liisa Marie Goldinguga kohtumiseks Kunderi hauptplatsi (vt Liiv 1996b: 196). Ta hindas Kunderit eriti kirjanduskriitikuna.

1885. aastal ilmus trükis Juhan Liivi esimene luuletus, alates 1887. aastast võttis ta avalikult sõna kirjanduskriitilistes küsimustes ning 1888. aastast alates hakkas ajaleheveergudel ilmuma tema proosakatsetusi. 1880-ndatel oli Liivil kolm peamist avaldamiskohta: Tallinnas ilmunud ajaleht Virulane, mille toimetuses ta lühiajaliselt töötas, Meelejahutaja ja Viljandi ajaleht Sakala, kus ta töötas aastatel 1888–1889. Kuigi Liiv liikus Väike-Maarja kandist mujale, säilisid nähtavasti sidemed sealse seltskonnaga, sest Sakalat täitsid tema toimetamise päevil aktiivselt samad parnassimehed. 1880-ndate lõpuks oli Liivilt ilmunud 44 luuletust, 7 proosateksti, lisaks üle 30 publitsistliku kirjutise, millest pooled käsitlevad kirjandust. Osa luuletusi jäi käsikirja ning koos nendega kirjutas Liiv sel ajal kokku ligi 90 luuletust. Juba 1887. aastal koostas Liiv oma esimese luulevihiku „Õied ja okkad” käsikirja (vt EKM EKLA, f 163, m 4:15), mis sisaldas ligi 50 teksti viies tsükklis („Arm”, „Aated”, „Luguluule”, „Valu” ja „Mõnesugused laulud”). Kuid Liiv ei leidnud kirjastajat ja luulekogu jäi avaldamata. Liivi noorusluule hulgas on hilisemale lugejale täiesti tundmatuks jäänud tekste, ka selliseid, millel ei puudu oma võlu, näiteks „Üks kuristik”: „Üks kuristik on mu süda, / Nii vaikne – pime ta, / Ma kardan, kardan nii väga / Ta sisse vaadata. // Sealt põhjast kaeblikud healed / Mu kõrvu kostavad / Kui sureja ohkamised – / Mu langenu lootused nad.” (Liiv 1889a) Traagiliste laulude kõrval

on üllatavat, nagu luuletus „Pops”: „Ma seda just selgeste tean / Et tubak mul halba teeb, / Ma tean, kud tõmbama pean, / Ehk süda küll vihast keeb. // Pops! – ah kuis ma mušutan tobi, / Suits tõuseb, oh hõissa huhui! / Kui mesikärg maitseb mu pobi, / Veel popsti – meel pööritab – ptüü!” (Liiv 1889b) See suitsusõltlase tekst on noore Liivi nukrate meeoleolude kõrval üks lustakamaid. Aga Liivi kui alles alustava luuletaja loomingu tugevaima osa võtavad eri uurijate hinnanguil (Tuglas 1927: 278; Vinkel 1964a: 41; Talvet 2012: 117–118) kokku ennekõike luuletused „Äraandja”, „Sõprade seas”, „Leidsin” ja „Puude all”.

Liivi võis innustada kirjutama noor Liisa Marie, kellega ta venna juures tutvus, ent vend oli see, kelle hinnangut ta esmajoones vajas. Vendade vahel pidi nooruses olema tugev side. Juhan usaldas Jakobile isiklikke mõtteid oma seksuaalsest käitumisest kuni kirjanduslike ambitsioonideni ning näitas talle igat oma värssi (vt Tuglas 1927: 66; Liiv 1936: 92). Vennale olla Juhan kurtnud: „Kui ma ühegi luuletuse valmis saaksin, millega sina rahul oled, siis hakkan neid kirjutama” (Liiv 1936: 139). Esimene luuletus, mis olevat noores Liivis luuletajatunde tekitanud ning mille vend heaks kiitis, on 1887. aastal ilmunud „Äraandja” – ja pärast seda panigi Liiv kokku luulevihiku „Õied ja okkad” käsikirja. Jakob Liivi (1936: 139) andmeil on „Äraandja” suunatud venestuse vastu, mille olemust ta Venemaalt naastes ise olevat Juhanile avanud, ning äraandja põhikujundiga tabatakse luuletuses ajalehe Valgus eestvedajat Jakob Kõrvi. Vennas mõjutas mitme Juhan Liivi varase luuletuse sündi. Oskar Urgart on osutanud, et Juhani luuletus „Ööpik” läheneb Jakobi kahele tekstile: „Nuttev süda” ja „Haavatud süda” (vt Tuglas 1927: 320), ning toonud välja (Urgart 1926: 1097), et sisult päris ühtelangevad on Juhani „Kuusk” ja Jakobi sama pealkirjaga luuletus (vt Liiv 1885; Liiv 1886: 21–22). Noore Juhan Liivi luule vormiline pool läheneb samuti osaliselt venna loomingule: Juhani esimene trükis ilmunud luuletus „Maikuu öö” on sonett ja selles vormis on tal kokku viis-kuus luuletust. Lisaks kirjutas Juhan Jakobi eeskujul pikemaid värssstekste. Venna eeskuju pole varjatud: käsikirjas on mitme luuletuse motoks Jakob Liivi värssid. Jakob esineb isegi Meelejahutajas ilmunud noore Liivi (1887) salmispitsuses: „Paranda, oh laulik, end, / Sest sa oled Liiva vend.” Nagu Liivi kirjanduskatsetustel on ka ta varastel teoreetilistel seisukohadel oluline ühisosa Väike-Maarja autorite, iseäranis Krimmi tõekspidamistega (vt Vinkel 1964b: 195–197). Krimm oli seisukohal, et kirjandus peab kujutama rahva elu, ja tema sõnavõttu käsitleti nõukogude ajal osutusena realismile (vt Andresen 1960: 156), ent samal ajal rõhutas Krimm (1886): „Täieline jutu otstarbe on headuse ülendamine ja halbduse alandamine.” Kui Juhan Liiv astus aasta hiljem sõnavahetusse Eduard Vildega, siis ütles ta sedasama Krimmi mõtet korrates: „Iga kunst, olgu ta realiline ehk paleusline, on inimeste seltskonnas selleks soovitatud, et sellega midagi kätte saada, nimelt headust ülendada ja halbdust maha suruda. See on iga kunsti ülem kohus [---].” (Liiv 2024: 146)

Kaasaegse eesti kirjandustraditsiooni mõjul suhestus noor Juhan Liiv õhtumaise filosoofiaga. Teatavasti omandas esimene eesti päritolu haritlaste põlvkond, sealhulgas Friedrich Robert Faehlmann, Kreutzwald ja Peterson, hariduse saksakeelses Tartu keiserlikus ülikoolis (vt Nirk 1968: 85; Undusk 2012), kus oli tähtsal kohal saksa filosoofia. Eesti haritlaskonna kujunemise tagapõhjaks on saksa filosoofia

kuldajastu, Immanuel Kanti kriitika ja sellele järgnev saksa idealism, mille peamis-
teks autoriteks peetakse Johann Gottlieb Fichtet, Georg Wilhelm Friedrich Hegelit
ja Friedrich Wilhelm Joseph Schellingit. Nähtavasti õpiti saksa filosoofiat väärtus-
tama, kuivõrd Kreutzwald kirjutas Georg Julius von Schultzile: „[---] ärge vaadake
sugugi nii üleõla uhkelt Schelling-Fichte-Kant'i ajale tagasi, see oli võrreldes meie
kassiahastusliku tänapäevaga igatahes **suur** aeg!” (Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus
1959: 167–168) Kuigi usuti eesti keele rikkusesse, tunti, et mõnes valdkonnas, nagu
filosoofia, on keele olukord ebasoodne: „Kanti mõistusekriitikat oleks raske eesti
keelde tõlkida [---]”; möönis Faehlmann (1999: 47) Õpetatud Eesti Seltsis peetud
ettekandes „Eesti muistendid” (1838). Eestikeelne arutelu, mis tihenes omakeelse
ajakirjandusvõrgustiku väljakujunemisega XIX sajandi viimasel veerandil, kätkes
filosoofiat vähe. Kõige olulisemaks filosoofiks eesti rahvusliku mõtte kujunemises
võiks pidada Johann Gottfried Herderit. Saksa idealismi seisukohast oli kunstil,
iseäranis sõnakunstil, väga oluline positsioon filosoofilises süsteemis ning Herderi
jaoks kuulus kunstide hulka rahvalaul. Herderi mõjul löigi Baltimail loitma rahva-
luulehuvi ja tema mõtlemisest saadi tuge oma emakeele ideoloogia ülesehitamisel
(Undusk 1995: 579, 581; Herderi ideede mõju kohta eesti luulele vt ka Lukas 2019:
762–772). Kui Jakobson andis 1868. aastal oma esimeses isamaakõnes Eestile ajaloo-
käsituse, milles väljendus koiduaja lootus, siis toetus ta Herderi ajaloo filosoofiale, nii
et Eesti tuleviku visandas ta mineviku kuldsena mõistmise põhjal (vt Undusk 1995:
747, 750). Ka Juhan Liiv osutas oma kriitikas ajastu suurautoritele, näiteks Herderile
ja Jean-Jacques Rousseaul (vt Liiv 2024: 51, 54, 58). Jakobsoni jälgedes käinud Liiv
jää samuti kinni hoidma arusaamast, et tulevikku tuleb mõista mineviku kaudu: „Kes
minevikku ei mäleta, see elab tulevikuta” (Liiv 2013: 388).

Kirjandust mõtestati siinmail saksa mõttemustrite eeskujul ja ka Liivil oli kokku-
puuteid saksa kirjandusteooriaga. Kui ajastu olulisim kriitik Juhan Kunder käsitles
Kreutzwaldi kui eesti kirjanduse autoriteetseima kuju loomingu, siis tõi ta häbelikult
sellise topeltvõrdluse: „Kui meie siin nagu mööda minnes selle mehe peale vaatame,
kes Kreutzwaldiga ühel ajal töötas, s. o. J. V. Jannsen, siis leiame, et nende mõlemate
vahel otsatu suur vahe on, vahe nagu Schilleri ja Fritz Reuteri vahel [---]” (Kunder
1984: 79). Sealjuures selgitas ta, et Jannsen pigem lahutas rahva meelt ja kirjutas oma
ajale, ent Kreutzwaldi töödes oli õpetust ja vaimustust ning ta püüdis avada rahva
silmi tuleviku poole (Kunder 1984: 79). Eesti lauluisa on võrreldud Friedrich Schil-
leriga ja näib, et ennekõike viimase kantiaanlikust traditsioonist võrsuva kirjandus-
käsituse põhjal. Schilleri järgi ei tohiks kirjanik luua seda, mida kaasaegsed kiidavad,
vaid seda, mida nad vajavad, ning selle asemel et tegelikkusest eeskujuga võtta, peaks ta
tegelikkusele eeskujuga andma (Schiller 1961: 43). Tema sõnul on inimkond kaotanud
oma väärikuse ja selle taastamisel on otsustav tähendus kaunitel kunstidel: „Veel enne
kui tõde oma võiduka valguse südame sügavustesse saadab, püüab luulekunst selle
kiired kinni ja inimkonna tipud lõõvad särama, siis kui orgudes lasub alles niiske öö”
(Schiller 1961: 42). Schilleri arusaamast lähtuv luuletajakuvand – kui inimkond on
alles orgude pimeduses, näeb luuletaja kui mäel seisja juba koidikut – sobitub väga
hästi Jakobsoni antud ajalookäsitusega, uue valguse, koiduaja ootusega. Schilleri ilu-
käsitus paelus orjusest tõusvat Eesti ühiskonda ja kultuuri sügavalt ilmselt vabaduse

mõiste tõttu. Tema esteetikas on tähelepanu all inimtunnetuse terviklikkus ja esteetilise kasvatusesihiks on „meeleliste ja vaimsete jõudude terviku võimalikult harmooniline väljaarendamine” (Schiller 1961: 96). Inimene libiseb kas meelelise tunni (sks *sinnlicher Trieb*) või vormitunni (*Formtrieb*) orjusesse, ent ilu avab need kaks poolust harmoonilises vahekorras (vt Jimenez 2016: 134) ja vabadus „algab alles sealt, kus inimene on saanud täiustikuks” (Schiller 1961: 93). Seega „ilu on see, mille kaudu sammutakse vabadusele”, nagu kuulutab Schiller (1961: 12). Ta oli tähtis mõtleja kogu eesti kirjandustraditsiooni ja kitsamalt Väike-Maarja kirjandusliku ringkonna jaoks: „Eestlased on sakslaste jälgede sees käinud ja pole jõudnud praeguseni ajani veel sellest mõjust lahtisaada. Mis Slaavi luuletajatele Byron seda on eestlastele Schiller olnud.” (Jakobson 1893, 11. VIII) Jakob Liivi esimese luuleraamatu arvustuses anti soovitus Schillerit lugeda. Ka Juhan Liivi varase kriitika keskmes on Kunderi nägemusele vastav luuletajaideaal, millest lähtuvalt materdas Liiv näiteks noort Eduard Vildet (vt Liiv 2024: 146). Tema osutustest Schillerile (vt Liiv 1996b: 52, 166; 2024: 185, 231) on näha, et ta tundis vanameistri kirjanduslikku ja teoreetilist pärandit (omistades selle vahel ekslikult Herderile). Schiller jäigi Liivi mõtlemisse ajastut määratleva autorina – Liivi hilisemasse loomingusse kuuluva värssteksti „Luuletaja” esialgne pealkiri on käsikirjas „Schiller”.

XIX sajandi lõpuks oli eestikeelses ajakirjanduses ilmunud ligi 500 saksa luule tõlget, enim oli Heinrich Heine, Schilleri ja Johann Wolfgang Goethe tekstide eestindusi. Kirjandusloos on rõhutatud Heine teoste ülekaalu (vt Põldmäe 1966: 551) ning Eesti Kirjandusmuuseumi eesti ajakirjanduse analüütilise bibliograafia kartoteegi põhjal ongi XIX sajandi lõpu eesti ajakirjanduses tuvastatav ligi 140 Heine luule tõlget – seejuures Schillerilt ja Goethelt on tõlkeid umbes 40. Ent ligi 100 Heine tõlget lisandus alles sajandi viimasel kümnendil ja Liivi loometee algusjärgus polnud Heinel veel sellist eriasendit. Saksa luule kõrval muutusid üha tähtsamaks vene luule, esitsa nn kuldajastu poetide Mihhail Lermontovi, Aleksandr Puškini ja Ivan Krõlovi tõlked. Lisaks hakkab silma ungari luuletaja Sándor Petőfi tõlgete rohkus. Neid samu maailmaluule peavoolu autoreid tõlkis Juhan Liiv. Juba luuletajatee alguses ilmus temalt ühe Lermontovi (1885) ja Ludwig C. H. Hölty (1887) ning kahe Goethe (1886, 1887) luuletuse tõlge. On arvatud, et Liivi luuletus „Kuuvalgel” on Hölty luuletuse „An den Mond” mugandus (vt Vinkel 1964b: 197). Sellise pealkirjaga on Höltyl kaks luuletust (vt Hölty 1803: 96, 105), ent Liivi „Kuuvalgel” põhineb hoopis tekstil „Klage” (vt Hölty 1803: 119). Liiv on küll kirjutanud mõnes kohas Hölty värsi kaheks või teinekord kaks rida üheks, jätnud igas salmis midagi algupärandi mõttest välja ja samal ajal lisanud igasse salmi oma mõttearendusi, kuid tema tekst järgib äratuntavalt eeskujuga peamõtet. 1889. aastal ilmusid Liivilt veel ühe Schilleri luuletuse tõlge, Friedrich von Bodenstedti loominguga kaudu Euroopas tuntuks saanud aserbaidžaaani luuletaja Mirzä Šāfi Vazehi kahe luuleteteksti ümberpanekud ning tõlge „Hommiikuma laulikute järele”.

Juba Liivi muusikahuvi sai alguse Austria helilooja Joseph Haydni elulooraamatust, mille eestindusse (1862) noormees kiindus. See tähendab, et eesti vaimuelu kõrval oli Liivi arengus varakult olulisel kohal avaram õhtumaa kultuuriruum. Tuglaski (1927: 315) kahtlustas, et Liiv võis luuletajatunnet tekitanud „Äraandja” ainevalikuks saada

tõuke Schilleri luulest, asja siiski lähemalt eritlemata. „Äraandjaga” võiks kõrvutada Schilleri luuletust „Die Bürgschaft” („Käendus”), mida Liiv kindlasti tundis, olles sellele osutanud ühes oma memuaarses kirjutises (vt Liiv 2024: 185). Need pikad luuletused algavad järgmiselt:

KÄENDUS¹

Dionysios peidetud mõõgaga
läks Damon varitsema,
kuid valvurid tabasid tema.
„Mis tahtsid mõõgaga teha sa?”
Mees süngelt vastas: „Sind tappa ja
türanniast päästa linna!” –
„Nüüd ristile tuleb sul minna.”

„Ma pean”, ta ütleb, „surema,
mul armu loota ei ole.
Mu palvele vastu tule,
kolm päeva mulle veel kingi sa,
õe mehele tahaksin panna ma.
Mu sõber jääb minu eest siia,
kui pagen, võid risti ta lüüa!”

(Schiller 1959: 38)

ÄRAANDJA

Suur hädaoht nüüd sunnib Kreekat sõtta,
sest Kserkses arutumal suurel parvel,
mis kutsunud ta kokku sõjasarvel,
ju ähvardab neilt elu, priiust võtta.

Suur vaimustus käib siiski läbi riigi,
kõik astvad kokku, müüriks isamaale:
kas võita, ehk kas surra priiusele, –
ses mõttes tõstab Kreeka kilbi, piigi.

Kuid tulev hädaoht neid tahab neelda,
sest juba Kserkses Termopüüle taga
kui piksepilv ta hirmsa hulkadega:
seal lubab Leonidas vaenlast keelda.

(Liiv 1989: 17)

Schilleri luuletus on antiigiaineline ballaad kahest sõbrast, Damonist ja Phintiasest, kellest üks paneb end teise eest panti ristilöömiseks, kuid piinarikka surma hirmust hoolimata ei peteta usaldust. Vankumatu truudus ja au päästab lõpuks mõlemad mehed ning äratab inimsusetunnet südames, kus see enne puudus. Ka Liivi „Äraandja” on antiigiaineline, käsitledes Sparta võitlust Xerxese hiigelväega. Luuletus keskendub Ephialtse kujule ning on selles mõttes „Käenduse” antipood, et kulmineerub reetmise ja häbiga: „Kuid äraandjat põlgab ajalugu, / ei meri tema häbi katta suutnud”, lõpetab Liiv (1989: 18) luuletuse. Kuigi Liiv pole otseselt midagi laenanud, on kõnekas siiski see, et oma antiigiainelise lugulauluga alustas ta rajalt, mille oli sisse käinud Schiller. Ballaadi žanr oli alates tormi ja tungi ajast saksa luule keskmes, eriti Goethe ja Schilleri klassikaperioodil, mil mõlemad tegelesid ballaadi žanriteoreetilise määratlemisega, nähes ballaadis lüürikat, eepikat ja draamatikat sünteesivat suurvormi. Mõlema poeedi teoreetilise arutluse tipuks oli 1798. aastal ballaadi eri võimaluste läbiproovimine (vt Borries, Borries 2001: 78–93;

¹ „DIE BÜRGSCHAFT // Zu Dionys, dem Tyrannen, schlich / Damon, den Dolch im Gewande; / Ihn schlugen die Häscher in Bande. / „Was wolltest du mit dem Dolche, sprich!” / Entgegnet ihm finster der Wüterich. / „Die Stadt vom Tyrannen befreien!” / „Das sollst du am Kreuze bereuen.” // „Ich bin”, spricht jener, „zu sterben bereit / Und bitte nicht um mein Leben; / Doch willst du Gnade mir geben, / Ich flehe dich um drei Tage Zeit, / Bis ich die Schwester dem Gatten gefreit; / Ich lasse den Freund dir als Bürgen, / Ihn magst du, entrinn’ ich, erwürgen.” (Schiller 1984: 21)

Weißert 1993: 74–81). Liiv tundis seda žanri ning tõlkimisekski on ta Goethelt ja Schillerilt valinud just ballaadid („Varakaevaja” ja „Esimene nõiduse katse” esimeselt, „Varjatud pilt Sais'i linnas” teiselt). Ühe Goethe-tõlke („Esimene nõiduse katse”) võttis Liiv „Õite ja okaste” käsikirja ning paigutas selle koos oma „Äraandja” ja teise Vana-Kreeka ainekul põhineva lugulauluga „Olympia” kokku üheks tsükliliks – Liivi luguluule asetub saksa ballaadi taustale. Kuigi Schilleri ballaadi tõlge ei kuulu luulevihiku käsikirja ja ilmselt tõlkis Liiv selle pärast käsikirja koostamist, kaldub Liivi varane jutustav luule rohkem Schilleri ideeballaadide kui Goethe loodusmaagiliste ballaadide poole. Lisaks lugulaulule mõjutas Schiller noore Liivi aateluule kujunemist, mille kõige ilmekam näide on see, et nii nagu vanameister kirjutas luuletuse „Rousseau”, nõnda kirjutas noor Liiv „Rousseau'le” (vrd Schiller 1959: 19; EKM EKLA, f 163, m 4:15, l 10p). Nii tekkis luuletajatunne Liivil just saksa luule schillerlikul taustal.

Liivist ei saanud siiski ballaadiliku jutustava-dramaatilise stiili viljelejat. Liivi kõige tuntum jutustavat ja dramaatilist alget sisaldav luuletus on hilisemasse loomingsusse kuuluv „Rändaja” – ja selleski kujutatakse dialoogi, mille sisuks on hoopis vaikimine. Liivist sai ennekõike lüürik. Vinkel (1964a: 41) on osutanud, et Liivi varase luule tume tundetoon, hauameeleolu (nt „Palve”) ühtib kõige rohkem Hölty luuletuste meelegaadiga (vrd „Kuuvalgel”). Kuid lisaks hakkab silma sarnasus Goethega, kelle luuletusele „Ergo, bibamus!” läheneb Liivi teine, samuti mõnevõrra hinnatud varane luuletus „Sõprade seas”, nagu on märkinud Liina Lukas (2024). Mõlemad tekstid on üles ehitatud vennaliku seltskonna hoogsas rütmis klaasitõstetele (vrd Goethe 2021: 577; Liiv 1989: 20). Selline buršiluule oli moes saksa korporatsioonikultuuris ja Goethe „Ergo, bibamus!” levis Liivi noorusaja laulikutes (vt Seeler 1882: 79–80). Vaimustus klaasi taga vennastumisest oli kirjanduses üldiseltki levinud, selle kõige kuulsam avaldus on Euroopa hümniks nimetatud Schilleri ood „Rõõmule”. See tekst levis ka eesti keeles Kunderi tõlkes. Liivi kujutatud peomeeleolu on aga ootamatu avaldus ühelt karskluse kalduvalt Bacchuse kriitikult (vt Liiv 2024: 210), kes on kurtnud kõrtside paljuse ja teemajade vähesuse üle – ja kuskil mujal kui selles luuletuses ei ole Liiv joomist ülistanud. Kõnekam on kujundianalooogia Goethe luuletuse „Gefunden” („Leitud”) ja Liivi luuletuse „Leidsin” vahel (vrd Goethe 2021: 60–61; Liiv 2013: 9). Liiv pani sellesama goetheliku lilleõit kujutava luuletuse oma esimese luulevihiku „Õied ja okkad” avatekstiks ja selles on nähtud kujundit („Seal nõidus mu südant ta sina, / rind liikus sest laulule”), mis on juba luuletaja küpseima loomingu vääriline (vt Talvet 2012: 118). Sellepärast võiks Goethega kõrvutada ka Liivi varase loomingu kõige õnnestunumaks lüüriliseks luuletuseks arvatud teksti „Puude all”. Toon ära luuletuse käsikirjalise variandi kõrvuti Goethe luuletuse „Wandrer's Nachtlied” II („Ränduri öölaul”, algupärase pealkirjaga „Ein Gleiches” – „Samasugune”) Johannes Daniel Falki töötusega Jaan Jungi tõlkes (1876):

PUUDE ALL ON KÕIK RAHU SEES² PUUDE ALL

Puude all on kõik rahu sees,
ei kuule sa ka oksades
ühtki häält,
kõik linnud magavad metsas.
Kannata, kannata,
varsti, varsti hingad ka!

Igal ajal on häda, vaev,
ja iga aast' ja iga päev
häda häält;
ka lehed närtsivad metsas:
kannata, kannata,
varsti, varsti närtsid ka!
[---]

(Goethe 2021: 85)

Kõik vaikne ... rahul seis'vad puude lehed
Ei kõrrekest tuul kuskil liiguta ...
Kui salahelgid hiilgvad kuu ja tähed,
Kõik nagu ootel, vaikne ... eluta.

Üks koltund leht nüüd langeb ladvalt lahti,
Ta langeb pikkamisi murule ...
Ju loodus lõpetand ta elu takti,
Ta langeb pikkamisi surmale.

Mu rindki vaikib, nagu seisaks süda
Kui ootaks midagi siit salaja,
Kui ootaks kõik siit vaiksusest üht sõna
Mis ialgi ei keegi avalda ...

(EKM EKLA, f 163, m 4:15, l 14)

Seda Falki töötuse avasalmiks olevat Goethe luuletust võib pidada üheks maailmaluule tipuks, milles ilmneb tunnetava subjekti kooskõla looduse rütmiga. Weimari pedagoog ja vaimulik luuletaja Falk arendab seda edasi kahes stroofis, varieerides Goethe peamõtet uutes seostes, nagu lehtede närbumine, jõudes viimases salmis taevase rahuni, mida kuulutavad inglid. Liivi luuletust seob selle tekstiga kaks aspekti. Esiteks, kujutatakse totaalset metsavaikust, kus tuul ei liiguta vähimatki („Puude all on kõik rahu sees” vs. „Kõik vaikne ... rahul seis'vad puude lehed”). Teiseks, looduse vaikus võtab oma võimusse ka subjekti, tekitades temas ärevust („Kannata, kannata, / varsti, varsti hingad [*schläfst* 'magad'] ka!” vs. „Mu rindki vaikib, nagu seisaks süda / kui ootaks midagi siit salaja”). Falki töötuses ja Liivi luuletuses tõstetakse hääbumise, suremise küsimus rõhutatult esiplaanile (kuid erinevalt Falkist ei kulmineeru Liivi luuletus inglite sfääris). Veel on tähelepanuväärne, et Liiv ei ütle kokkuvõtvalt, et lehed närtsivad ja sama saatus on meil kõigil, vaid ta vaatleb teise stroofi ulatuses ühtainsat detaili, ühe lehe langemist, seda fookusse võttes ja arendades. Sellist võtet kasutas Liiv ka hiljem (vrd „Lumehelbeke”). Liivi varaseima luule paigutamisel maailmaluule konteksti nähtub, et Liiv otsis oma lüürilist algpositsiooni Goethe luule jälgedes.

² „UNTER ALLEN WIPFELN IST RUH // Unter allen Wipfeln ist Ruh / in allen Zweigen hörest du / keinen Laut / die Vöglein schlafen im Walde / warte nur, warte nur balde / schläfst du auch // Unter allen Monden ist Plag / und alle Jahr und alle Tag / Jammerlaut / Das Laub verwelket im Walde / warte nur balde welkest du auch [---]” (The LiederNet Archive).

Oma kirjutamisviisi otsingud: 1890–1894

Erinevalt enamikust parnaslastest ei võtnud Juhan Liiv vastu õpetajakohta maal. Asudes tööle ajakirjanikuna linna, suhestus ta aktiivselt ajajärgu oluliste kultuurikandjate Jaak Järve, Ado Grenzsteini, Karl August Hermanni, Hugo Treffneri, Jaan Jõgeveri ja teiste ideedega, puutudes mõnega neist kokku ka isiklikult. 1890. aasta alguses asus Liiv tööle Tartusse ajalehe Olevik toimetusse. Kuigi 1890-ndate esimesel poolel elas luuletaja rahapuuduse tõttu vahepeal venna ja vanemate juures, oli Liivi selle loomeperioodi põhiline ruum Tartu. Oleviku toimetus oli tolle aja eestikeelse kriitilise mõtte üks tähtsamaid ringkondi, kuhu kuulusid eestikeelse kirjandusliku ja filosoofilise mõtte põhiline arendaja Grenzstein, sajandivahetusel eesti üheks kõige paremaks luuletajaks tõusnud Karl Eduard Sööt ja kirjamees Georg Eduard Luiga. Lehele tegi kaastööd ka endine töötaja, aastail 1886–1890 Tartu ülikoolis filosoofialoenguid kuulanud suure rännuhuviga Andres Saal. Liivil oli isiklik side kirjanikekriitikute Hindrik Prantsu ja Peeter Grünfeldtiga.

Kuigi eesti kultuuris on juurdunud ettekujutus Liivist kui armetust inimesest, ei puudunud temas sel ajal elujõud. Kui kirjanik külastas Rakveres oma kallimat Liisat, nimetas tolle öde Liivi koguni ideaalseks noormeheks (vt Vinkel 1996: 8). Sel ajajärgul oluaks Liivil võimalik astuda Liisa Mariega abiellu. Töölalasel oli Liiv samuti paremas positsioonis kui kunagi varem, ja kuigi Grenzsteiniga oli suhe pingeline (selles oli oma osa 1881. aasta anonüümsel, kuid laialt tähelepanu saanud väljaastumisel Grenzsteini vastu), oli Liivil siiski uhkust tutvustada end kui „Eesti kangema ajalehe abilist” (Liiv 1996b: 180). Tundub, et Juhan Liiv võinuks haarata kinni lihtsast õnnest, elades Liisaga kas või ajakirjanikupalgast tagasihoidlikku elu. Ent noored lükkasid abiellumise edasi. Liiv võttis vastu väga julge otsuse hakata kutseliseks kirjanikuks. Kuigi ta kirjutas palju, ilmus neil päevil vaid väike osa trükiks ette valmistatud raamatukäsikirjadest ja kirjanikuna ei lõõnud ta toona läbi. Liiv pidas tööde tagasilükkamise peapõhjuseks tagakiusamist seoses poliitilise süüga: „Poleks mul mitte kiusajaid, oleks töö ju ammu trükis [---],” kirjutas ta Liisale (Liiv 1996b: 212). Edasi läks Liivil nagu Franz Kafka tegelasel Josef K-l, kes käis mööda linna ja otsis oma süü põhjust: „Teine päev rääkisin politseimeistrile politseis, et mind taga kiusatakse ja kahtlustatakse, ei teadnud aga paraku ühtegi kahtluseks asja annud põhjust leida ega kahtlustajat nimetada” (Liiv 2024: 184). Teadupoolest viidi Liiv 1894. aastal vanematekodust Tartu närvikliinikusse, kus ta tunnistati parandamatuks vaimuhaigeks.

Tartu ajajärgul 1890–1894 ilmus Liivilt ajakirjanduses 32 luuletust, millest üksikud olid ilmunud ka varem, ja 27 proosapala. Samuti ilmus tema esimene raamat „Kümme lugu” (1893), millele järgnesid proosaraamatud „Käkimäe kägu” (1893) ja „Vari” (kirjutatud 1892, ilmus 1894) ning valmis oli „Nõia tütre” käsikiri (ilmus 1895). Lisaks töötas Liiv sel perioodil pikema proosateosega „Vastu voolu”. Publitsistika vallas ilmus Liivilt ligi 30 kirjutist, millest pooled käsitlesid kirjandust. Võrreldes varasema perioodiga ilmus luuletusi isegi vähem, aga proosateoseid mitu korda rohkem. Samal ajal pidi Liiv olema luuletusi loonud palju rohkem, sest 1892. aasta lõpul pani ta kokku oma teise luuleraamatu käsikirja, mis olevat sisaldanud juba ligi 200

luuletust (vt Vinkel 1964a: 59). Siit kerkib küsimus: kui ühelt poolt oli Liivi töö täita ajalehte, muu hulgas ilukirjanduse veergu, ja teiselt poolt oli tal Oleviku päevade lõpuks olemas korralik käsikiri algupäraste ja tõlgitud luuletuste valikuga, siis miks ilmus sellal ajalehes nii vähe tema luuleloomingut? Kirjas Liisale ütleb Liiv, et luuletused, „mis viimasel ajal muidu on tehtud, on kurvad ja ei kõlba lehele” (Liiv 1996b: 161). Enamik selle aja luuletoodangust jäi käsikirja, mille luuletaja viskas hiljem koos jutustuse „Vastu voolu” käsikirjaga ahju. Selle aja Liivi luulet tuntakse peamiselt ajakirjanduses ilmunu põhjal ja selle tugevaimaks osaks on peetud eeskätt luuletusi „Arm tuli”, „Mets kohas” ja „Lumehelbeke”, mis ilmusid kõik Olevikus 1891. aastal, mõnikord samuti luuletusi „Raudteel” (kirjutatud 1892. aasta suvel, ilmunud postuumselt) ja „Varakult” (ilmus aastal 1894, vahetult pärast luuletaja vabanemist närvikliinikust). Erinevad uurijad on tugevamate tekstide sekka paigutanud teisi luuletusi (vt Vinkel 1964a: 58; Alekõrs 1960: 591). Kindlasti kuulub Liivi tollase luule paremikku sel ajal käsikirja jäänud, 1894. aastal kirjutatud „Kui tume veel kauaks ka sinu maa”. Hiljem on neid tekste, eesotsas „Lumehelbekesega”, mõistetud Liivi isikupärase luuletehnika avanguna (vt Alekõrs 1960: 591) ja eesti esimese luuleuuenduse tagasihoidliku algusena (vt Olesk 1988: 55). Omal ajal aga Liivi luule eripära ei märgatud. Teatud mõttes aitas ta ise sellele kaasa: just 1891. aastal, mil ilmus rida uutmoodi luuletusi, pidas ta tulist avalikku vaidlust Vildega ja arutelu keskmes olid isiklikud küsimused, mitte luule.

Nagu Väike-Maarja sõpruskond, mõjutas Liivi ka Oleviku ringkond. Peamise mõjutajana on esile tõstetud Grenzsteini (vt Tuglas 1927: 277, 321; Vinkel 1964a: 58). Ajajärgu luulemaastikul valitsesid Kunderi tõsise sisu ja Bergmanni selge vormi nõue: „Kunder ei jälgi nii piinliku hoolega nagu Bergmann luuletuse vormi – temale on tähtsam tõsine sisu ja selge väljenduslaad” (Olesk 1985: 618). Liiv astus Kunderi jälgedes, aga Grenzstein oli pigem orienteeritud vormileidlikkusele – ja noor Liiv oli Grenzsteini luulet kritiseerinud juba Sakala päevil: raamatu „Laulud ja salmid” (1888) tekstid „on nagu jääs lilled, mis küll kenad, aga kellegi südant ei soojenda” (Liiv 2024: 121). Samas tõstis Liiv esile mõne õnnestunud tundeväljendusega Grenzsteini teksti, nagu „Võersil” ja „Isamaa sinuga”, mille kujundstruktuur sarnaneb Liivi hilisema luuletuse „Sinuga ja sinuta” omaga. Pikemalt käsitles Liiv oma arvustuses Grenzsteini mõttesalme. Ta heitis ette liigset poliitilist arveteklaarimist, aga ka plagieerimist: „Piirikivi oleks suremataks laulikuks pidada, kui ma mitte ei oleks teadnud, et see – Eschenbach'i laul ei ole” (Liiv 2024: 123). Ometi on märgatud, et juba Liivi varane mõttesalm „Laim” läheneb Grenzsteini mõtteterale „On üks mees, kes tüli otsib” (vt Tuglas 1927: 321). Lisaks on Liivi (2013: 422) mõttekild „Erapooletus: häda, ehk – hooletus!” sõnastuse ja idee poolest väga sarnane Grenzsteini (1899a: 1) värssidega „Ah sa oled „erapooletu”? / Ei, sa oled ainult hooletu.” Hiljem on Liiv oma luules Grenzsteini mõtteluulet isegi tsiteerinud (vt Grenzstein 1888: 146; Talvet 2012: 208). Kuigi Liiv suhtus Grenzsteini luulesse kriitiliselt, on see talle mõju avaldanud.

Väikestest tekstuaalsetest haakumistest olulisem näib aga Grenzsteini üldisem õpetus. Sellega puutus Liiv kokku õige varakult, sest isegi saksa keele oskust arendas nooruk osalt Grenzsteini õpiku „Der Deutsche Sprachlehrer für estnische Schul-

kinder” (1880) põhjal. Grenzstein oli omas ajas silmapaistev kirjanduse ja kultuuri mõtestaja, kes on kristianjaagulikult kaalunud eesti kui kirjanduskeele kandvust: „Eesti keel kas jaksad ka / Salmitarkust kuuluta?” (Grenzstein 1888: 141) Kindlasti haris tema kirjandusteoreetiline mõte Liivi. Grenzsteini keele- ja stiilikäsitlus ilmus tervikuna küll 1899. aastal, kuid selle vaimus toimetati Olevikku juba varem ning nõuti selget keelekasutust: „Kõne ülem otstarbe on m õ t t e ü t l e m i n e ja seda kat-sugem iga hinna eest võimalikult otsekoheleste teha” (Grenzstein 1899b: 7). Selline nõue oli ka Liivi kriitika alus. Ta ironiseeris: „Meie auustatud inimesed oleme ära tundnud, et sõnade paljus kirjaniku kõige tarvilisem nõue on, millega iga lihtlabast mõtet veel kes teab kui keeruliseks võib teha, nagu ka iga üksikut sõna õige imelikuks kõmbitsejaks keeletargutada. Sellega on kaks kasu korraga käes: mõtte peitmine ja keele painutamine [---].” (Liiv 2024: 35) Liiv hakkas vastanduma mõtet varjutavale sõnarohkele väljenduslaadile, ja kui hiljem sai ta kirjanduslikuks juhtnööriks: „Ole sõnades nii lühike, et teine enam lühemat vormi võtta ei või” (Liiv 2024: 224), siis see mõte oli hakanud idanema juba Oleviku päevil Grenzsteiniga koos töötades. Grenzsteini keelekriitika põhipunktid nagu „tuumakehvus” (Grenzstein 1899b: 13) ja „sõnategemine” (Grenzstein 1899b: 17) jäid ka Liivi kriitika peamisteks objektideks. Teine oluline ühisosa Grenzsteini ja Liivi kirjanduskäsitluses on muusika. „Muusika mõnu sul juhtigu sõnu!” on Grenzstein (1877: 32) manifesteerinud ning muusikast kujunes kord isegi muusikakunstnikuks saada tahtnud Juhan Liivi luulekäsituse keskne mõiste. Seda seost on varem käsitletud (vt Urgart 1926: 1099; Tuglas 1927: 277). Tasub silmas pidada, et kuigi Liiv kritiseeris riimikasutust Grenzsteini luules, kus tema hinnangul „alliterationi ja riimide otsimised on laulusi näotamaks ja karmiks teinud” (Liiv 2024: 122), on nende riimikäsitluses teatud lähedus. Nimelt on Grenzsteini eesti tollases värsiõpetuses, Bergmanni „Luuletuskunsti” (1878) tunnustatud „sarnase riimi” (Bergmann 2007: 83) kasutajana. Sarnane riim „ep ole muud, kui ühe ja sellesama sõna ehk riimi-silbi kordamine, kui ka teises sõnas ehk tähenduses” (Bergmann 2007: 83). „Sarnane riim” kuulus Grenzsteini teoreetilisse plaani (vt Grenzstein 1884: 132) ning nagu teada, hakkas Liiv kasutama riimipositsioonis sõnakordust. Kui Grenzstein (1914) ütles, et tema andis „Liivile ainsa hariduse, mis kirjanikuteele võis viia”, siis ta liialdas, aga öeldus on ka osake tõtt.

Tartu perioodil liikus Liiv edasi 1880. aastatel tõusnud maailmakirjanduse tõlkimise laines. Kui varem oli ta tõlkinud ennekõike luulet ja proosast vaid norra kirjaniku Bjørnstjerne Bjørnsoni jutu, siis Tartu ajajärgul keskendus ta proosale, tuues lugejani üheksa tõlget saksa, austria, vene, ameerika, inglise ja ungari kirjandusest. Luulest ilmus Liivilt taas Goethe-tõlge (1891), lisaks Petõfi luuletuse ning kreeka ja serbia rahvalaulu eestindus (kõik kolm 1892). Tõlketöös luulelt proosale üleminek läheb kokku proosateoste osa järsu kasvuga Liivi enda loomingus. Kuid nii nagu Liivi luuletusi, pidi ka tema luuletõlkeid olema palju rohkem, sest sellesesamasse 1892. aastal koostatud ja 1894. aastal hävitatud luuletuskogu käsikirja kuulusid saksa keele alusel tehtud Aleksei Koltsovi luuletuste tõlked, mida Jakob Liivi hinnangul oli üksjagu (vt Tuglas 1927: 317). Maailmaluulega suhestumine ilmneb peale tõlketöö ka Liivi kirjanduskriitikas. Tõlketestest on ta arvustanud küll vaid Ivan Turgenevi proosaluule raamatut, ent oma publitsistikas on ta osutanud eri autoritele,

nagu Wolfram von Eschenbach, Hans Christian Andersen, Berthold Auerbach, Jean de La Fontaine, Heine ja teised juba mainitud. Seda rida täiendavad Liivi osutused erakirjades, kus ta tsiteerib ilmselt peast (sest tsitaadid on sageli ebatäpsed) Ferdinand Freiligrathi, Carl Herloßsohni, Günther Wallingi, Friedrich Rückerti, Friedrich Halmi jt luuleridu. Liivi jutustuste kultuuriloolisse tausta kuuluvad mitmesugused autorid Vana-Kreeka mõtlejatest Hegelini, Homerosest Heineni. Varase Liivi maailmaluule kogemus sõltus lugemisvarast, mis leidis lapsepõlvkodu kohalikus raamatukogus (mille asutas ta vend Elias), koolis (nt Jakobsoni „Kooli lugemise raamat“), ajakirjanduses (eesti- ja saksakeelne ajakirjandus, millega Liiv igapäevaselt tegeles), Oleviku raamatukaupluses (mis tegutses ühenduses ajalehega) ning sõpruskonnas liikunud literatuurist.

Liivi huvis maailmaluule vastu hakkab silma mõistagi tema tõlgitud Koltsov, sest teistelt autoritelt tõlkis Liiv vaid üksikuid tekste. Koltsovi teoseid oli selleks ajaks vähe eestindatud ja tema luule tõlkimises võiks väljenduda Liivi erihuvi, kuid ilmselt asus ta selle juurde Oleviku ringkonna juhatusel, sest Koltsovi oli toimetuses eestindatud juba enne Liivi tulekut (Koltsovi tõlgete kohta vt Issakov 1982: 30–32). Koltsovi looming on Liivi luulet oluliselt mõjutanud – see aga nähtub rohkem Liivi hilisemast luulest, mis jääb siinsest käsitlusest välja. Teine autor, keda on alati peetud Liivile oluliseks, on Heine. Temast sai varakult eesti luule vormilise vabaduse sümbol. Juba Kreutzwald (1962: 41) tunnistas Heine luule haruldast rütmi, öeldes kirjas (1868) Koidulale, et loomu poolest eriliselt andekas luuletaja „värsimõõdu vastu nuhtlemata võis patustada, ilma et see tema laulude ilukõla oleks rikkunud“, aga nemad, „argipäevaloomukesed“, ei tohi „ses tükis mitte tema [Heine] jälgedesse astuda, vaid meil tuleb ennast hoolega maksvate reeglite alla painutada“. Heine kohta oli Sakala Lisas 1889. aastal ilmunud pikem artikkel, tema looming oli Liivi ringkonnas arutluse all (Heinega tegelesid nii Sööt, Tamm kui ka Anna Haava) ning ka Liiv on mitmel pool osutanud Heinele – „Varju“ 11. peatüki moto on koguni Heine tsitaat.

Liiv tundis Heine luulet, kuid erinevalt põlvkonnakaaslastest ei tõlkinud ta seda. Tundub, et Liiv käis nagu leivaisa Grenzsteingi rohkem Goethe loominguga järgi. Liiv tõlkis juba varakult Goethe luuletuse „Der Zauberlehrling“ (vt EKM EKLA, f 163, m 4:15, l 17p–19), mis Meelejahutajas (1886) ilmus muudatustega, kuid Olevikus (1891) avaldas ta sellest luuletusest uue variandi. Muutunud on pealkiri („Esimene nõiduse katse“ → „Nõia õpipoiss“); tõlge on vormiliselt täpsem (varasema tõlke avaldamisel oli ilmselt toimetaja vea tõttu liikunud 42. värs valesse stroofi ja esmailmumisel puudusid viimases salmis jutumärgid), julgem (kasutatud rohkem kõnekäände, nt „Oma tuba, oma luba“) ja sisaldab ilmekamaid kujundeid („välgu kiirusega“ asendatud „väljasirutatud sääril“). Tõlkes on tunda Grenzsteini rahvaluulest lähtuvat mõju: „Ümberringi lained / kõike katavad!“ on asendatud värsiga „Kõik ju laentessa“ (vt Goethe 2021: 193–197). Ühtegi teist tõlget pole Liiv teadaolevalt nõndaviisi töödeldud.

Juba Tuglas nägi, et Liivi luule läheneb ainetüübi, käsitlusmeetodi ja luulestiili poolest Heinele. Tuglase (1927: 316) arvates on Liivi kõige heinelikum luuletekst „Nad tihti ...“, mis ilmus Olevikus 1891. aastal. Ta kõrvutab seda Heine kahe luuletusega „Laulude raamatu“ (1827) tsüklist „Kojutulek“ (luuletuste numbrid 33 ja 78),

millest üks oli selleks ajaks ilmunud Haava tõlkes (vt Haava 1888: 28). Heine mõju Liivile on aimatav juba varasemast, Sakala-aegsest humoorikas-ironilisest laadist ning on tajutatav Tartu-perioodile järgnevas loomes. Lukas (2024) on märganud, et Liivi „Sa oled kui lillekene” sarnaneb aine ja motiivi poolest Heine luuletusega „Du bist wie eine Blume”, mida on Liiv ka teisal tsiteerinud (vt Liiv 1996b: 127). Motiivide kokkulangemisest kõnekam on aga Liivi ja Heine luule vormi vastavus. Seda on käsitletud Talvet, kes on Liivi tekste, peamiselt 1891. aastal Olevikus ilmunud luuletust „Mets kohas”, võrrelnud taas Heine „Kojutuleku” tsükliga. On huvitav, et Heine mõju on eri uurijad vaadelnud just Liivi Oleviku-aegse luule põhjal. Talvet (2012: 45) ütleb, et Liivi luuletuse „Mets kohas” ja Heine „Kojutuleku” tsükli tekstide vahel valitseb „täielik samasus rütmis ja riimikasutuses”, ning toob näiteks „Kojutuleku” seitsmenda luuletuse August Sanga tõlkes.

VII³

Me olime kaluri õues
vaadates merele,
sealt õhtu-udud tulid
ja tõusid kõrgele.

Lõid tuletornis tuled
ükshaaval särava
ja merel veel üht purje
võis kauguses märgata.

[---]

(Heine 1956: 37)

METS KOHAS

Mets kohas tumedalt, tõelt ...
Ma kuulasin himuga.
Ta kohin tiibu laotas
mu üle ju hällissa.

Ta tume kohin jäi rinda,
seal kohab nüüd alati –
ma nagu tad taga leinan,
ei rõõmsaks saa iialgi.

(Liiv 1989: 29)

Liivil leidub sarnasusi ka Heine luuletuse sisuga, näiteks „Mets”: „Siis vaatasid taeva põue, / ta sinava põuesse, / ja üksikud kuusekroonid, / need tõusivad kõrgele” (Liiv 1989: 139), aga eriti huvitav on siinkohal vorm. Ka Liivil moodustab riimi vaid 2. ja 4. rida, ehkki Heine kõlakujundus on kohati isegi veel vabam (*See : Höh vs. himuga : hällissa*). Heine algupärase tekstis on värss rõhuline, igas värssis kolm rõhulist silpi (3-3-3-3). Liivi värssi võib lugeda nii, et kolmerõhulised vahelduvad kahe- ja kolmerõhulistega, aga võib lugeda ka heinelikult (3-3-3-3), tugeva kaasrõhuga lõpusilbis (*himuga : hällissa*). Igal juhul loob Liivi luuletuse rütmis korda pigem rõhkude arv värssis kui silbilis-rõhuline süsteem. Heine mõju Liivile on avanud Ain Kaalep: „Pole me ju öieti mõelnud kas või sellele, et Juhan Liivi värss [---] on tihtipeale Heine kaudu pärit saksa rahvalaulu aktsentueerivast süsteemist. Jah, pigem oleme kaldunud imetlema seda, kuidas ta tollal kehtinud silbilis-rõhulisest süsteemist hälbides on oma luule keele teinud loomulikumaks, e e s t i l i s e m a k s ...” (Kaalep 1987: 1553) Lähtudes oma vormiotsingutes Heine luulest, lähtus Liiv ühtlasi saksa rahvalaulu toonili-

³ „VII // Wir saßen am Fischerhause / Und schauten nach der See; / Die Abendnebel kamen, / Und stiegen in die Höh. // Im Leuchtturm wurden die Lichter / Allmählig angesteckt, / Und in der weiten Ferne / Ward noch ein Schiff entdeckt.” (Heine 2019: 119)

sest struktuurist. Liiv astus oma vabama vormitunnetusega Heine sissekäidud rajal ja see ei olnud juhuslik. Kui heinelik aines, motiivid, stiil, salmi- ja riimikujugi olid eesti XIX sajandi lõpu luules küllalt levinud, siis seesama ei kehti heineliku rõhulise värsi kohta, sest rõhulise värsisüsteemi läbimurre toimus eesti luules alles XX sajandi esimestel kümnenditel (Olesk 1989: 160). Seega ei ole põhjendatud Tuglase (1927: 315–316) arvamine, et Liivil „on heineline ainult ajajärgu luule ühisvara, mida polnud vaja algallikast laenata”.

Peale ühisjoonte Heinega ilmnevad Liivi Tartu-perioodi loomes seosed Goethega. Kui Liiv vastandus igasugusele vormi kujundamisele luuletuse tähendussisu arvel, siis võis ta saada tuge Goethelt. Juba Liivi nooruspäevil (1886) oli Martin Lembitu tõlkes ilmunud Goethe mõttesalm: „Lahkes laulus puhas riim / mekib nagu rõõsalt piim; / aga mõtte selge sisu / ainult kustutab mu isu” (Goethe 2021: 182, vt ka Goethe 1988: 670–671). Liiv hakkas samuti tegema luulevormis riimikriitikat, mille (ilmselt hilisemaks) näiteks on: „Riimiga laul on ilus ja sügav, / riimita ilus ja – sügavam. / Viisakas neiu on ilus, / punastav – ilusam!” (Liiv 2013: 409) Kui Tuglas imestas, et Liiv neab riimi ise samal ajal riimides, siis nagu näha, tegi seda juba Goethe. Eriti oluline on aga see, et Liiv töötas Olevikus ümber oma käsikirjalise luuletuse „Puude all” (1890). Uues redaktsioonis on varasemast rohkem rõhutatud ärevat tunnet, mida looduse vaikus subjektis tekitab (vt EKM EKLA, f 163, m 4:15, l 14; Liiv 1989: 14). Kuivõrd Liiv töötas Tartu-perioodil edasi Goethe lüürika vaimus, siis toon tema selleaegse kõige tuntuma luuletuse „Lumehelbeke” kõrvuti Goethe luuletusega „Wandrer's Nachtlied” II Grenzsteini tõlkes (1887/1890):

RÄNDAJA ÖÖLAUL⁴

Mets ja maa nii vaga
ja vaik,
kõik loodus aga
rahupaik;
ei laula lind,
ja vesigi vaikineb ojas.
Oota, ses kojas
puhkad ka, rind.

(Goethe 2021: 81)

LUMEHELBEKE

Lumehelbeke
tasa, tasa
liugleb aknale,
tasa ... tasa ...

Nagu viibiks ta
tasa, tasa,
mõtleks tulles ka:
tasa, tasa!

Miks nii tuksud, rind?
Tasa, tasa!
Rahu otsib sind –
tasa, tasa ...

(Liiv 1989: 30)

⁴ „EIN GLEICHES // Über allen Gipfeln / Ist Ruh, / In allen Wipfeln / Spürest Du / Kaum einen Hauch; / Die Vögelein schweigen im Walde. / Warte nur! Balde / Ruhest du auch.” (Goethe 1988: 65)

Goethe tõlge ilmus ka Grenzsteini raamatus „Laulud ja salmid” (1888), mida Liiv arvustas – see näitab, et enne „Lumehelbekese” sündi oli ta tutvunud Grenzsteini tõlkega. Goethe luuletuses, mille nüansse Grenzsteini tõlge hästi edasi ei anna, kirjeldatakse looduse kõikehaaravat rahu, mis justkui sammub ülevalt alla, üle mäetippude, puulatvade, see haarab looduskeskkonna ning lõpuks ka tunnetava subjekti. Originaalteksti rahutu rütm rõhutab selle haarde mõistmise ärevat tunnet. Ka Liivi luuletuses tuleb looduse seest, kusagilt ülevalt, rahu, mis samamoodi mõjub subjektile (vrd „Oota, ses kijas / Puhkad ka, rind” vs. „Miks nii tuksud rind?”). Niisiis luuletuses „Lumehelbeke” on oluline seesama goethelik kujutamisiivi, mis algas juba luuletusest „Puude all”. See dünaamika, et teatud viisil loodust kogedes juhtub inimesega midagi erilist – ta pöördub iseenesesse ja suhestub oma subjektiivsuse alustega –, on ajastu üleva-käsituse juhtmõte, mis põhineb Kanti esteetikal („Kritik der Urteilskraft”, 1790). Kanti jaoks tuleneb see muutus n-ö suurest, meeleliselt raskesti haaratavast loodusest ja ka Goethe „Rändaja öölaulus” avaneb loodus esmalt väga suurtes joontes, mäetippude panoraamis. Liiv aga jätab suure looduse, taevaalaotuse kõrvale ja asub otsekohe vaatlema pisikest detaili, lumehelbekest. Otsustav pööre subjektiivsusse toimub Liivil seega väikese, vaese, kidura looduse mõjul. Varem on osutatud, et saksa luule mõju Liivile oli vähene ja veel „vähem näib tal olevat kokkupuutumiskohti Goethega” (Tuglas 1927: 315), kuid tuleb tõdeda vastupidist: Liivi lüürilise hoiaku kujunemise algpunktiks oli Goethe luule elamus ning see saatis teda kogu tema varase loome ajal. Liivi kõige olulisemad varased loodusluuletused „Puude all”, „Lumehelbeke” ja ka „Mets kohas” tuginevad kõik sarnasele põhimõttele: kujutatakse loodusnähtust (metsavaikus, lumehelbekese langemine, metsakohin), mis mõjub subjektile (vrd „Siin rind jääb vaikseks”, „Miks nii tuksud, rind?”, „Ta tume kohin jäi rinda”), tekitades temas segaseid, ärevaid tundeid (vrd „nagu rõhuks häda”, „Rahu otsib sind”, „ma nagu tad taga leinan”) (vt Liiv 1989: 14, 30, 29).

On tähelepanuväärne, et juba eesti luule esimest esteetilist traditsiooni kehtestav Lydia Koidula „Emajõe ööbik” pakkus vähesel määral sellist laadi luulet: „Ma seisn kasepuu varjul – / Üks üksik leheke / Ta ladvalt närtsides langeb – / Ja õues on kevade. // Miks, süda, nii valjult tuksud? / Vait, vait, ära värise! / Nad leinalaulu sull’ laulvad – / Ja õues on kevade.” (Koidula 1969: 95) Selle teksti sarnasust Liivi luulega on täheldanud kaks uurijat (Larm 2013; Velsker 2017). Koidula luuletuses koonduvad ühelt poolt heinelik poeetika (rõhuline värss), teiselt poolt goethelik lüürilisus (looduse rahu ja subjekti ärevus). Selle luulelaadi varjutas eesti kirjandustraditsioonis mõneks ajaks veidi rangem värsitehnika ja ideoloogiline isamaaline temaatika, ent see tuli uuesti välja Juhan Liivi luules.

Liiv tõstis sedalaadi luule ise esile. Kui ta kirjutas kutselise kirjanikuna oma varase loomingu tähtsaimat proosateost „Vari”, võttis ta jutustuse maailma kaks oma luuletust: „Puude all” ja „Mets kohas”. Kuna on teada, et Liiv pidas „Varju” oma meistritööks, siis võiks arvata, et ta valis sellesse luuletused, mis olid tema meelest tugevad ja vastasid „Varju” meisterlikkusele. Need kaks luuletust näitavad jutustuse maailmasakstele, et ka eestlane oskab luuletada. Liiv aga tõugati teatavasti kirjanduselust välja. Sellegipoolest kujutab ta loomingu vastuvõttu kultuuris, kus see „põlvest põlveni kajab” (Liiv 1989: 98), oma 1894. aastal kirjapandud luuletuses „Kui tume veel

kauaks ka sinu maa” – mida võiks mõista Liivi varase loomingu lõputekstina. See tunnetus, et ehk on ta loonud midagi, mida rahvas vajab ja mis võiks kultuuris püsi leida, kujunes Liivis juba tema varase loomingu ajajärgul.

Kokkuvõte

Juhan Liiv on küsinud: „Kes vaba on?“, ja vastanud: „Meie vaim on aastatuhandete vaimude ühendus. Meie mõtleme aastatuhandeid, aastatuhandete põlvede mõtet edasi“, järeldades: „Keegi ei ole täiesti vaba.“ (Liiv 2024: 217) Kuigi eesti kirjandusteaduses on avastatud Liivi esteetilisi eeskujusid, on domineerinud arusaam, et Liivile omasel kirjutamisviisil ei ole olulist kokkupuudet kirjandusliku traditsiooniga. Kui aga võtta Liivi loominguuloo mõistmisel arvesse varasemaid tähelepanekuid luuletaja eeskujudest ja eritleda neid suhteid lähemalt, nähtub, et Liiv kujunes luuletajaks saksa kirjanduse schillerlikul taustal, arendas luule poeetikat Heine vormis ja otsis lüürilist hoiakut Goethe luule jälgedes. Juhan Liivi lüürika ja selle kaudu eesti esimese luuleuudenduse algus on arenenud seega tihedas kontaktis maailmaluule ja kirjandusliku mõttega.

Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuur (PRG1106 „Lüürilise luule tegur väikeste kirjanduste kujunemisel“). Tänan kaasa mõtlemast Liina Lukast ja Mart Velskrit.

VEEBIVARAD

The LiederNet Archive. https://www.lieder.net/lieder/get_text.html?TextId=72230

ARHIIVIALLIKAD

Eesti Kirjandusmuuseumi (EKM) Eesti Kultuurilooline Arhiiv (EKLA)

f 163, m 4:15 – Juhan Liiv. Õied ja okkad.

Anu Raudsepa erakogu

Veemees, Helgi 1949. [Kiri Kusta Mannermaale 28. VII.]

MUUSIKA JA KUJUTAV KUNST

Rohlin, Leo 2022. „Kui seda metsa ees ei oleks...“ – Näitus Liivi Muuseumis.

Triik, Nikolai 1909. [Juhan Liivi portree.] – Sõejoonis.

Uusberg, Pärt 2008. Muusika. – Noodid [Juhan Liivi sõnadele kirjutatud laul].

KIRJANDUS

Alekõrs, Richard 1960. Luulest ja kujundist. Mõtteid Juhan Liivi värsside ümber. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 590–604; nr 11, lk 653–666.

Andresen, Nigol 1960. Kirjandusliku realismi mõttest 1880-ndail aastail. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 152–156.

- Bergmann, Jaan 2007.** Luuletuskunst. – Vikerkaar, nr 9, lk 76–85.
- Borries, Ernst von; Borries, Erika von 2001.** Deutsche Literaturgeschichte. Kd 3. Die Weimarer Klassik, Goethes Spätwerk. 4. tr. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Faehmann, Friedrich Robert 1999.** Teosed I. Koost Mart Lepik, Eva Aaver, Heli Laanekask, Kristi Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus.** IV kd. Kirjad G. Schultz-Bertramile ja teistele. 1859–1874. Toim Eduard Ertis, Mart Lepik, Liis Raud, Aarne Vinkel. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1959.
- Goethe, Johann Wolfgang 1988.** Gedichte. 1800–1832. Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag.
- Goethe, Johann Wolfgang 2021.** Nõmmeroosike. Goethe luule eesti keeles. Koost Liina Lukas, Vahur Aabrams, Susanna Rennik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Grenzstein, Ado 1877.** Esimesed luuletused. Tartu: Schnakenburg.
- Grenzstein, Ado 1884.** Eesti Sõnaraamat: 1600 uut ja wõerast sõna korjanud ja (Saksa sõna lisandusega) Eesti keeles selgitanud A. Grenzstein. Tartu: A. Grenzstein.
- Grenzstein, Ado 1888.** Laulud ja salmid. Tartu: A. Grenzstein.
- Grenzstein, Ado 1899a.** Mõttesalmid. Tartu: A. Grenzstein.
- Grenzstein, Ado 1899b.** Kauni keele kaitsemiseks. Tartu: A. Grenzstein.
- Grenzstein, Ado 1914.** Juhan Liivi ja A. Grenzsteini vahekord. – Tallinna Teataja 3. II, nr 16, lk 3.
- Grünthal, Ivar 1967.** Essee Juhan Liivi ülikuuest ja eesti uuemast luulest. – Mana, nr 32, lk 11–22.
- Haava, Anna 1888.** Luuletused. Tartu: K. A. Hermann.
- Hasselblatt, Cornelius 2016.** Eesti kirjanduse ajalugu. (Heuremata. Humanitaarteaduslikke monograafiaid.) Tlk Mari Tarvas, Maris Saagpak, Ave Mattheus. Tallinn–Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Heine, Heinrich 1956.** Luuletused ja poemid. Koost August Sang. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Heine, Heinrich 2019.** Sämtliche Gedichte. Stuttgart: Reclam.
- Helbemäe, Gert 1977.** Üleliigne inimene. Näidend Juhan Liivist kolmes vaatuses. [Lund]: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Hellerma, Joonas 2025.** Ja anna meile andeks meie varjud. Juhan Liivi jutustusest „Vari”. – Looming, nr 1, lk 92–101.
- Hennoste, Tiit 2016.** Eesti kirjanduslik avangard 20. sajandi algul. Hüpped modernismi poole I. (Heuremata. Humanitaarteaduslikke monograafiaid.) Tallinn–Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hölty, Ludwig Christoph Heinrich 1803.** Christ. Ludw. Heinr. Hölty's sämtlich hinterlaßne Gedichte: nebst einer Skizze seines Lebens. Halle: bey Johann Christian Hendel.
- Issakov, Sergei 1982.** Vene kirjandus eesti keeles XIX sajandil. Bibliograafianimestik. Lisa doktoridissertatsioonile „Vene kirjandus Eestis XIX sajandil”. Tallinn: Eesti NSV Kultuuriministerium.
- Ivask, Ivar 1984.** Olulise lihtsuse luuletaja. – Eesti Kirik, nr 2, lk 74–76.
- Jakobson, Carl Robert 1881.** A. Grenzsteini pettus. – Sakala 31. X, nr 43, lk 2; 7. XI, nr 44, lk 2.

- Jakobson, Peeter 1893.** Rahvas ja laulikud. – Postimees 9. VIII, nr 174, lk 1; 10. VIII, nr 175, lk 1; 11. VIII, nr 176, lk 1.
- Jimenez, Marc 2016.** Mis on esteetika? (Gigantum humeris.) Tlk Mirjam Lepikult. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- Kaalep, Ain 1987.** 350 aastat eesti luulet. Ääremärkusi. – Looming, nr 11, lk 1552–1555.
- Kalamees, Ado 1923.** Juhan Liivi loomingust. – Uudismaa, nr 1, lk 12–15; nr 2, lk 28–30.
- Kampmann, Mihkel 1923.** Eesti kirjandusloo peajooned. 3. jagu. Tallinn: G. Pihlakas.
- Kangur, Mart 2017.** Liivini lahti. Tallinn: Kirimiri.
- Kaplinski, Jaan 1997 [1975].** Mis on luule? – J. Kaplinski, Võimaluste võimalikkus. Tallinn: Vagabund, lk 7–28.
- Koidula, Lydia 1969.** Luuletused. Koost Eva Aaver. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kreutzwald 1962** = Fr. R. Kreutzwaldi ja L. Koidula kirjavahetus 1867–1873. Toim Mart Lepik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Krimm, Kaarel 1886.** Eesti algupärasest kirjandusest. – Virulane 27. V, nr 22, [lk 1].
- Krull, Hasso 1996.** Marginaalne Juhan Liiv. – H. Krull, Katkestuse kultuur. Tallinn: Vagabund, lk 88–92.
- Kunder, Juhan 1984.** Eesti laulikud. – Eesti kirjanduskriitika 1875–1900. Kommenteeritud tekstivalimik. Koost Karl Taev, Velli Verev. Tallinn: Eesti Raamat, lk 74–96.
- Larm, Pille-Riin 2013.** „Emmajõe Öpiku” taastrüki puhul. – Sirp 20. XII, lk 9.
- Liiv, Jakob 1886.** Wiru-Kannel. 1. jagu. Tallinn: M. Leppik.
- Liiv, Jakob 1936.** Elu ja mälestusi. Tartu: Noor-Eesti.
- Liiv, Juhan 1881.** Eesti Kirjameeste Seltsist välja astunud. – Eesti Postimees 7. X, nr 40, lk 3.
- Liiv, Juhan 1885.** Kuusk. – Virulane 15. X, nr 42, lk 3.
- Liiv, Juhan 1887.** „Paranda, oh laulik, end...”. – Meelejahutaja 12. V, nr 20, lk 159.
- Liiv, Juhan 1889a.** Üks kuristik. – Sakala Lisa, nr 20, lk 156.
- Liiv, Juhan 1889b.** Pops. – Sakala 6. V, nr 18, lk 3.
- Liiv, Juhan 1909.** Juhan Liivi luuletused. Koost Gustav Suits. Tartu: Noor-Eesti.
- Liiv, Juhan 1910.** Juhan Liivi luuletused. Koost Gustav Suits. Tartu: Noor-Eesti.
- Liiv, Juhan 1919.** Juhan Liivi luuletused. Koost Friedebert Tuglas. Tartu: Noor-Eesti.
- Liiv, Juhan 1926.** Juhan Liivi luuletused. Koost Friedebert Tuglas. Tartu: Noor-Eesti.
- Liiv, Juhan 1954.** Teosed. Proosa. Luule. Koost Aarne Vinkel. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Liiv, Juhan 1956.** Teosed. Proosa. Luule. Koost Aarne Vinkel. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Liiv, Juhan 1989.** Sinuga ja sinuta. Koost Aarne Vinkel. Tallinn: Eesti Raamat.
- Liiv, Juhan 1996a.** Ööl on üheksa poega. Koost Aarne Vinkel. Tallinn: Eesti Raamat.
- Liiv, Juhan 1996b.** Mu kallis Liisi. Koost Aarne Vinkel. Tartu: Ilmamaa.
- Liiv, Juhan 2010.** Oh, elul ikka tera on. Mõttesalmid. „Killud”. Koost Jüri Talvet. Tallinn: Tänapäev.
- Liiv, Juhan 2013.** Lumi tuiskab, mina laulan. Valik luulet. Koost Jüri Talvet. Tallinn: Tänapäev.
- Liiv, Juhan 2024.** Vulise ojakene rohkem. Publitsistika ja kriitika. Koost Tanar Kirs. Rupsi: Liivi Muuseum.
- Lotman, Rebekka 2019.** Eesti sonett. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 19.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Luiga, Juhan 1914.** Juhan Liiv. Mälestused ja märkused. – Päevaleht 22. II, nr 44, lk 1; 2. IV, nr 75, lk 1; 24. IV, nr 91, lk 5.

- Lukas, Liina 2019.** Eesti ja läti luule sünd saksa laulu vaimust. I–II. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 761–774; nr 11, lk 868–878. <https://doi.org/10.54013/kk743a1>, <https://doi.org/10.54013/kk744a2>
- Lukas, Liina 2024.** Juhan Liiv Goethe ja Heine mõjuväljas. – Ettekanne konverentsil „Juhan Liiv eesti kultuuri keskmes ja maailmakirjanduse lävel”, 30. IV. <https://www.youtube.com/watch?v=q9vWeGjrcS0>
- Luks, Leo 2014.** Juhan Liivi looming kodu ja kodutuse piiril. – Looming, nr 11, lk 1599–1613.
- Mihkelson, Ene 1979.** Tuglas ja Liiv. – Looming, nr 2, lk 272–287.
- Mihkelson, Ene 1987.** Tulek on su saatus. Tallinn: Eesti Raamat.
- Muru, Toomas 1991.** Veel üks katse läheneda Juhan Liivi luulele. – Vikerkaar, nr 1, lk 44–45, 48.
- Nirk, Endel 1968.** Kreutzwald ja eesti rahvusliku kirjanduse algus. Tallinn: Eesti Raamat.
- Olesk, Sirje 1985.** Luuleteoreetilise mõtte areng Eestis 1875–1900. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 541–548; nr 10, lk 617–622; nr 11, lk 665–668.
- Olesk, Sirje 1988.** Moodsa luule algus Eestis. Ajakiri „Linda” 1903–1905. – Vikerkaar, nr 11, lk 54–57.
- Olesk, Sirje 1989.** Eesti luule XIX sajandi viimasel veerandil. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 150–162.
- Pettai, Elmar 1955.** Juhan Liiv ja meie pagulasluule. – Tulimuld, nr 5, lk 260–265.
- Pilv, Aare 2016.** Kokkuastumine. Märkmeid ühe luuletuse 90. trükisünnipäeva puhul. – Looming, nr 2, lk 267–277.
- Põldmäe, Rudolf 1966.** Luule sajandi lõpul. – Eesti kirjanduse ajalugu. II kd. XIX sajandi teine pool. (Eesti kirjanduse ajalugu viies köites.) Toim Endel Nirk. Tallinn: Eesti Raamat, lk 547–590.
- Reets, Paul Harald 1981.** „Täht süttib ehk taevas su üle veel...”. Mõtteid Juhan Liivi luulest. – Tulimuld, nr 3, lk 147–154.
- Runnel, Hando 1984.** Juhan Liivi lugu. – H. Runnel, Ei hõbedat, kulda. Tallinn: Eesti Raamat, lk 283–310.
- Rummo, Paul-Eerik 1966.** Lumevalgus ... lumepimedus. – „Loomingu” Raamatukogu, nr 22–23. Tallinn: Perioodika.
- Rummo, Paul-Eerik 2001.** Pilte ja hääli Juhan Liivist. – Looming, nr 7, lk 1111–1113.
- Salu, Herbert 1961.** Unustatud ema. – Tulimuld, nr 2, lk 128–132.
- Salu, Herbert 1974.** Lill tärkab su haua pinnast. Tähelepanekuid Juhan Liivi luule mõjuloost. – H. Salu, Posthobustel Jõhvist Rooma. Esseid kirjandusest. Lund: [s.n.], lk 176–244.
- Salu, Herbert 1980.** Must lagi on meie toal. Lootusetus ja visioon J. Liivi luules. – H. Salu, Must lagi on meie toal. Esseid kirjandusest. Lund: [s.n.], lk 32–67.
- Sarapik, Peep 1989.** Ta lendab mesipuu poole. – Noodid [Juhan Liivi sõnadele kirjutatud laul]. Tallinn: Eesti Kooriühing.
- Schiller, Friedrich 1959.** Ballaade. Tlk Ain Kaalep. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Schiller, Friedrich 1961.** Esseesid. Tlk Ülo Torpats. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Schiller, Friedrich 1984.** Balladen. Berlin: Verlag der Nation.
- Seeler, Nicolaus 1882.** Dorpater Burschenliederbuch. Dorpat: Carl Krüger.
- Suits, Gustav 1902.** Käkimäe kägu. Õnnetu Juhan Liiv'i mälestusele pühendatud. – Postimees 10. VIII, nr 175, lk 2.

- Suits, Gustav 1905.** Noorte püüded. – Noor-Eesti I. Tartu: Kirjanduse Sõprade kirjastus, lk 3–19.
- Talvet, Jüri 2012.** Juhan Liivi luule. Monograafia. Tallinn: Tänapäev.
- Talvet, Jüri 2013a.** Tuglase Liiv ehk meelega luuleime. – Friedebert Tuglas, Juhan Liiv. (Kogutud teosed 12.) Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 392–417.
- Talvet, Jüri 2013b.** Rahutuse luuletaja Juhan Liiv. – Juhan Liiv, Lumi tuiskab, mina laulan. Valik luulet. Koost J. Talvet. Tallinn: Tänapäev, lk 425–432.
- Terras, Victor 1965.** Juhan Liivi sügisluulet kaasaegse poeetika valguses. – Tulimuld, nr 3, lk 136–142.
- Tuglas, Friedebert 1914.** Juhan Liiv. Tartu: Noor-Eesti.
- Tuglas, Friedebert 1927.** Juhan Liiv. Elu ja looming. Tartu: Noor-Eesti.
- Tuglas, Friedebert 1933.** Kaks uudisleidu Juhan Liivist. – Looming, nr 10, lk 1166–1173.
- Undusk, Jaan 1995.** Hamanni ja Herderi vaim eesti kirjanduse edendajana: sünekdohhi printsiip. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 577–587; nr 10, lk 669–679; nr 11, lk 746–756.
- Undusk, Jaan 2012.** Eesti Pindaros. K. J. Petersoni oodide vaimuloolisest taustast. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 11–29; nr 2, lk 103–122. <https://doi.org/10.54013/kk650a3>
- Urgart, Oskar 1926.** Juhan Liivi luuletused aastailt 1885–1894. – Looming, nr 10, lk 1095–1100.
- Urgart, Oskar 1927.** Politiline Liiv. Jooni Juhan Liivi poliitilise ilmavaate kujunemisest. – Eesti Kirjandus, nr 7, lk 353–367.
- Vaarandi, Debora 1948.** Kohav rand. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.
- Velsker, Mart 2017.** Eesti luule seminar. – Ainekursus Tartu Ülikoolis, kirjanduse ja teatri-teaduse osakonnas.
- Vinkel, Aarne 1951.** Juhan Liivi suhted vene kirjandusega. – Edasi 2. III, lk 2.
- Vinkel, Aarne 1953.** Juhan Liiv käsikirjade valgusel. – Looming, nr 11, lk 1323–1327.
- Vinkel, Aarne 1954.** Juhan Liivi realism. Dissertatsioon filoloogiliste teaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Tartu Riiklik Ülikool.
- Vinkel, Aarne 1964a.** Juhan Liiv. (Eesti kirjamehi.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Vinkel, Aarne 1964b.** Juhan Liiv ja tema aja kirjanduslik mõte. Kirjaniku 100. sünniaastapäeva puhul. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 193–203.
- Vinkel 1989** = Kommentaarid. – Juhan Liiv, Sinuga ja sinuta. Koost Aarne Vinkel. Tallinn: Eesti Raamat, lk 373–383.
- Vinkel, Aarne 1993.** Juhan Liivi loomingu tekstoloogiline saatus. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 523–529.
- Vinkel, Aarne 1996.** Juhan Liivi kirjad Liisa Goldingule. – Juhan Liiv, Mu kallis Liisi. Tartu: Ilmamaa, lk 5–11.
- Weißert, Gottfried 1993.** Ballade. Stuttgart: Metzler.
- Wuolijoki, Hella 2000.** Juhan Liiv. – Juhan Liiv mälestustes. Koost Aarne Vinkel. Tartu: Ilmamaa, lk 271–276.

Tanar Kirs (sünd 1986), MA, Tartu Ülikooli maailmakirjanduse eriala doktorant, Liivi Muuseumi teadur (Rupsi küla, Peipsiääre vald, 60223 Tartumaa), tanar.kirs@ut.ee

Juhan Liiv's poetry and its relationship with literary tradition: The early works

Keywords: Juhan Liiv, poetry, literary relations, literary translation, world literature

This article explores the relationship between Juhan Liiv's poetry and the literary traditions of both Estonian and world poetry in his time. It focuses on Liiv's early work, during which his distinctive poetic style emerged. While previous research in Estonian literary studies has identified certain aesthetic influences on Liiv, the prevailing view has held that his writing style developed largely in isolation from literary tradition. I compiled all previous observations on Liiv's influences, connected and expanded upon these findings, and concluded that: (1) Liiv's development as a poet took place within the context of German literature, particularly under the influence of Friedrich Schiller; (2) he refined his poetic form in the manner of Heinrich Heine's poetry; and (3) he sought his lyrical voice in the footsteps of Johann Wolfgang von Goethe. Thus, Juhan Liiv's lyricism – and with it, the beginnings of the first renewal in Estonian poetry – developed in close contact with world poetry and literary thought.

Tanar Kirs (b. 1986), MA, University of Tartu, PhD student in World Literature; Liiv Museum, researcher (Rupsi village, Peipsiääre municipality, 60223 Tartu County), tanar.kirs@ut.ee